

Finis Psychologiae Rationalis.

LIBER IV.
IN THEOLOGIAM NATURALEM.

PROLEGOMENON.

QUID THEOLOGIA, ET QUOTUPLEX.

I. *Theologia*, λογος των θεων, scientia Dei, sive eorum, quae Deo conveniunt, recte dicitur. Porro multorum, quae in Deo insunt, cognitionem solius rationis ope consequi possumus; aliorum non item, quae, quia naturalem intelligentiae vim exsuperant, Dei ipsius duntaxat admonitu, ac significatione cognosci a nobis queunt. Inde duplex oritur theologia, altera *naturalis*, altera *revelata*: hanc, quod ad philosophiam non pertinet, aliis relinquens, illam solam pertractabo.

Schol. Nobilissima haec philosophiae pars a veteribus non modo parum exulta, sed et turpissimis ineptiis, ac absurdissimis fabulis corrupta fuit. Alia ipsis erat *μυθικη*, seu *fabulosa*, alia *πολιτικη*, seu *civilis*: in illa poetae Deorum natales, conjugia, progeniem, imperia, res gestas, et ipsa quoque flagitia descriperunt; in hac tradebantur, quae de Deorum gentilium cultu consuetudine recepta, ac legibus sancita fuerunt.

QUAE EJUS PARTES.

II. Quaecumque de natura Dei rationis adminiculo novimus, vel ad essentiam, et existentiam, vel ad attributa, vel ad operationes, vel ad gravissimam, quae inde enascitur, obligationem vera ipsum religione colendi pertinent: quare theologia omnis in quatuor partes rite distribuitur, quas ego totidem sectionibus complectar.

QUAE PRAESTANTIA?

Schol. Ut de disciplinae hujus dignitate, ac praestantia copiosius disseram, non est necesse: nec quisquam est, qui non perspicat, nihil ad immortalis animi cultum, nihil ad rectam morum conformationem, a qua non singulorum modo, sed totius etiam reipublicae salus pendet; nihil ad profligandos impiorum philosophorum errores conducere magis, ac studiosam divinatorum attributorum meditationem. Audi Senecam (*Praef. nat. quaest.*): *Quantum, inquit, inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, ad ceteras artes, tantum interesse existimo in ipsa philosophia inter illam partem, quae ad homines, et hanc, quae ad Deos spectat. Aliter est haec, et animosior, multum permisit sibi; non fuit oculis contenta; majus esse quiddam suspicata est ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum, et hominem.*

Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in Coelo. Altera errores nostros discutit, et lumen admovent, quo discernantur ambigua vitae: altera multa hanc caliginem, in qua volutamus, excedit, et e tenebris ereptis illo perducit, unde lucet. — Nisi ad haec admitteret, non fuerat operae pretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viventium me positum esse gauderem? an ut cibos, et potiones percolarem? — Detrahe hoc inestimabile bonum: non est vita tanti, ut sudem, ut aestuem. O quam contenta res est homo, nisi supra humana esse exeret! — Haec inspicere, haec discere, his incumbere, noxae transire est mortalitatem suam, et in meliorem transcribi sortem?

SECTIO I.

DE ESSENTIA, AC EXISTENTIA DEI.

QUID DEI NOMINE INTELLEGENDUM?

III. Dei nomine intelligimus ens necessarium, aeternum, immensum, infinita intelligentia, sapientia, bonitate, potentia, aliisque omnibus possibilibus perfectionibus praeditum, quod totum hoc universum ex nihilo procreavit, illudque conservat, ac providentissime administrat.

Schol. Descriptio haec est, non definitio ad leges logicae exacta: illam tamen attuli, ut primum palam fiat, qualem Deum admittere oporteat; callidi siquidem sunt ejus hostes, dumque vel maxime Deum verbis profertur, re tollunt, quod quidem imprimis tristissimis Spinozae, ac Hobbesii exemplis patuit.

QUAE SECTIONIS SUMMA?

IV. Verum scientifica methodo progredienti incumbit essentiam ab attributis separare, atque prolata definitione Dei nominali, in quo ipsa sita sit, constituere: quare istud primo loco praestabo; tem vero, praemisissis quibusdam de atheismo notionibus, ipsam Dei existentiam triplicis generis, ut vulgo solet, argumentis, metaphysicis nimirum, physicis, et moralibus demonstrabo. Atque haec est sectionis summa.

CAPUT I.

De Essentia Dei, et Atheismo.

QUID DEUS, AC EJUS ESSENTIA?

V. Deus est ens necessarium, atque in hac existendi necessitate metaphysica ejus essentia constituta videtur; haec enim primo concipitur, et omnium ceterarum proprietatum radix, ac fundamentum est (ont. §. 45.), ut deinceps apparebit.

Schol. Metaphysica ajo, physicam siquidem essentiam constituentem omnia ea, quae ad realem Dei naturam pertinent, quae collectione omnium possibilium perfectionum absque ullo limite absoluntur (conf. ont. §. 46. sch.). Inde vero haec duo consequuntur: primum, nequaquam asseri Deum adaequata a nobis notione comprehendendi posse; dein quaestionem hanc pure philosophicam esse, ac proprietatem duntaxat unam aliquam quaeri, ex qua reliquae legitime ratiocinando concludantur. Quare mirum non est, non omnes hac in re philosophos consentire, prout nimirum sub alio respectu Deum considerant, atque alter ratiocinia contextunt, ita aliam essentiam nominalem Dei statuunt; sic qui cum Bohemio Deum ut spiritum infinitum contemplantur, ejus essentiam in vi infinita reponunt. Ego tamen omnino opinor, sub notione entis necessarii planissima via et Dei existentiam, et cetera ejus attributa demonstrari, quod mox experientia testabitur.

QUID ATHEUS ET QUOTUPLEX?

VI. *Atheus* est, cui existentia Dei aut ignota, aut saltim certa non est; sique id fiat ob ignoracionem duntaxat, *negativus*; si vero quis eam positivis rationibus negare, aut in dubium vocare audeat, *positivus* dicitur; hinc patet, quid *atheismus* sit.

VII. *Atheismus* porro negativus vel *vincibilis* est, vel *invincibilis*; illud, cum ignorantia haec dispelli potest: hoc, cum ea non potest. Similiter atheismus positivus aut *theoreticus* est, et in errore intellectus fundatur, aut *practicus*, qui se in mores duntaxat, vitaeque rationem diffundit, cum nimirum ita dividitur, ac si nullus Deus, nullus scelerum vindex existeret.

Schol. Infantes, aut perpetuo amentes invincibiliter Deum ignorant: contra in adultis ratione utentibus ignorantia Dei esse nequit nisi vincibilis; ad eam enim dispellendam facillimo solum ratiocinio et contemplatione rerum creaturarum ducto opus est: quin fieri nequit, ut homo, cum contra rationis praescriptum agit, ac tacita conscientiae voce culpae admittae accusatur, Dei sub notione supremi legislatoris non recordetur, quod philosophi morales docent, vide P. Steinkellner (*Instit. phil. mor. vol. I. p. c. 6.*). Practicorum atheorum omni aetate magnus fuit numerus; at num etiam theoretici quidam revera extiterint, in dubium jure vocari potest; nam etsi ex antiquioribus Prodicus, Ceus, Evehemerus, Critias, Protagoras Aberdites, Diagoras Mellius, Theodoros Cyrenaeicus a Sexto Empirico enumerantur; etsi deinde recentius quoque his accesseri soleant Lucillus Vanini, Spinoza, Tolandus, Hobbesius, persuadere tamen mihi non possum eos in animo id sensisse, quod ore profitebantur, Nimis aperia est haec veritas, et invidis quoque oculos mentis perstringit: quare qui eam inficiantur, non tam intellectus errore, quam voluntatis vitio laborare censendi sunt, quod ipse Rousseavius (*Epitre à M. Racine*) clare profertur. Cudworthus (*Syst. intell. c. 3. §. 30. seqq.*) omnes eos in atheis habendos est. *Storchianu Metaph. Lib. II.*

se contendit, qui praeter materiam quidpiam existere, atque adeo primam causam hujus universalitatis naturam esse intelligentiam, et ratione praeditam inficiantur. Hos porro ad quatuor classes reduci posse putat, qui enim solam materiam existere statuunt, vel eam prorsus intertem, ac omni vita vacuum, vel vero *fletrice* quaedam, ac *seminante* vita praeditam docent: illi rursus vel formas quasdam, ac qualitates materiae internas in subsidium vocant, quo corporum ortum, ac interitum explicent, vel atomos, varias figuras, et motum fortuitum accidunt, hi vel vitam illam *genetricem* totius materiae molli unam inesse, vel quamvis materiae particulam vitam peculiari, et natura *genetricis* pollere arbitrantur. Unde ipsius opinione quadruplex atheismus oritur; *Anaximandrinus*, *Democriticus*, *Stoicus*, sive *Pseudo-Zenonianus*, quoniam ex Zenonis principis male intellectis deducitur, et *Stretonticus* (conf. cosm. §. 86. sch. 1.). Videatur Dariesius (*Theolog. nat. s. 1. c. 2.*). Sed hos jam alias refutavimus; nunc generatim contra quoscumque supremi Numinis existentia firmissimis rationibus constabillenda est.

CAPUT II.

De Existentia Dei Metaphysice demonstrata.

DEUS EXISTIT.

VIII. *Deus existit.* Si ens contingens existit, existit quoque ens necessarium (ont. §. 109. cor.), sed ens contingens existit (cosm. §. 13.) igitur ens necessarium existit; atqui ens necessarium Deus est (§. 5.); ergo Deus existit (adde ont. §§. 237. cor. 236.).

Schol. Argumentatio haec vim demonstrationis omnibus numeris absolute obtinet; neque de hoc dubitari potest, nisi ab eo, qui terminos non intelligit, cui aliud consilium dari nequit, quam ut se in mediatis notionibus ontologicis magno studio exerceat. Nulla certe propositio ullo modo in dubium vocari potest; non major: ea quippe fuit ex ideis entis necessarij, et contingentis; non minor: sit enim idealista, qui de existentia mundi corporei dubitet; sit etiam egoista, cui existentia omnium aliorum entium praeter suum spiritum incerta sit; omnes tamen hi suam animam existere prorsus non dubitant, eamque, quod varias in illa mutationes ignorantiam, laetitia, tristitia, experiuntur, ens contingens esse (ont. §. 12.) certissime norunt: igitur aliquid saltem ens contingens existere ab hominibus omnino in certissimis habetur; istud autem plane sufficit ad colligendam inde entis necessarii, sive Dei existentiam. Quare non esset quidem, cur huic veritati illustrandae diutius immerer; sed quia tamen diversis diversa placent, aliam praeterea non minus invictam demonstrationem proferam, quam primae tres Clarkij propositiones, nonnihil tamen immutatae suppeditant (*Trait. de l'exist. et des attrib. de Dieu. c. 1. ch. 2. 3. 4.*)

De Existentia Dei Metaphysice demonstrata. 263

ALIQUOD ENS AB AETERNO EXISTIT — ET SI HOC, EXISTIT ETIAM AD AETERNO ENS INDEPENDENS.

IX. *Aliquod ens existit a tota aeternitate.* Si nullum ens a tota aeternitate existeret, tum vel omnia hujus mundi entia contingentia sine causa efficiente ex nihilo prodissent, vel se ipsa, vel se mutuo produxissent; sed primum pugnat cum ont. §. 155. et notissimo illo: *ex nihilo nihil* (cosmol. §. 24. sch. 1.); alterum cum ontol. §. 152.; ultimum cum ont. §. 153.; igitur omnino necesse est, ut aliquod ens a tota aeternitate existat.

Schol. Haec propositio adeo evidens est, ut nullus prorsus ex maximis Dei hostibus eam inficari, aut impugnare unquam ausus fuerit.

X. *Si aliquid ens a tota aeternitate existit, tum existit etiam a tota aeternitate aliquod ens non pendens ab alio in existendo.* Si aliquod ens a tota aeternitate existit, tum, istud in existendo vel pendet ab alio, vel non: si hoc; constat asserto veritas: si illud; tum rursus illud aliud in existendo ab alio pendet, vel non: si primum; habetur progressus in infinitum, qui secum ipso pugnat (cosm. §. 143.); si alterum; tunc ens aliud et a tota aeternitate existit, et simul in existendo ab alio non pendet; ergo si aliquod ens a tota aeternitate existit, existit etiam a tota aeternitate aliquod ens in existendo ab alio non pendens.

IGITUR AB AETERNO EXISTIT ENS INDEPENDENS — SED HOC EST ENS A SE: Igitur ens a se, id est deus, existit.

XI. *Aliquod ens non pendens ab alio in existendo a tota aeternitate existit.* Si aliquod ens a tota aeternitate existit, existit etiam a tota aeternitate aliquod ens non pendens ab alio in existendo (§. praec.); sed aliquod ens a tota aeternitate existit (§. 9.), ergo aliquod ens non pendens ab alio in existendo a tota aeternitate existit.

XII. *Ens, quod a tota aeternitate existit, et ab alio in existendo non pendet, est ens a se existens.* Quod existit, vel a se, vel ab alio existit (ont. §. 52.), sed ens, quod ab alio in existendo non pendet, non existit ab alio, ut per se manifestum est; ergo ens, quod a tota aeternitate existit, et ab alio in existendo non pendet, est ens a se existens.

Coroll. Igitur ens a se existit.

XIII. *Deus existit.* Ens a se est ens necessarium (ont. §. 104. cor. 1.); sed ens a se existit (§. praec. cor. 1.); igitur ens necessarium existit; atqui ens necessarium Deus est (§. 5.); ergo Deus existit.

Coroll. Patet itaque, quantum a vero aberrant, qui confidenter pronunciant (*La phil. du bon sens. t. 1.*): ope solius rationis existentiam Dei demonstrari vix posse; per eam dumtaxat nos certos reddi, fieri require, ut contrarium evidenter evincatur.

BILUNTUR OBJECTA.

Schol. Multa ab adversariis accumulatur, quibus vel ipsam Dei existentiam, vel ejus saltem demonstrationem dubiam reddere nituntur, suntque fere haec.

1.) Primum ens demonstrari nequit; quidquid enim demonstratur, demonstratur per aliquid ipso prius; sed primo ente nihil prius est: est autem Deus ens primum. Similiter Deus quoque prima veritas est: sed neque prima veritas demonstrari potest.

R. Tametsi primum ens a causa sui, adeoque hac ratione a priori demonstrari nequeat, potest tamen demonstrari ab effectu, ac proinde a posteriori; neque ad hanc demonstrationem requiritur, ut sit aliquid ipso prius existens, sed satis est, ut sit aliquid ipso prius cognitum. Quod ad alterum: est quidem Deus prima veritas *metaphysica*, sive, ut ajunt, in essendo; non tamen prima veritas *logica*, sive in cognoscendo, seu primum principium cognitionis. Veritas prima metaphysica, seu realis est res prima, quae non involvit contradictionem, proindeque ipsum ens primum, cujus existentia saltem a posteriori, ab effectibus nimirum, demonstrari potest.

2.) Inter res creatas, et Deum nulla est proportio: item Deus, et creaturae sunt correlatae; sed nequit alterum correlatum ex altero demonstrari, sunt enim simul natura, tempore, et cognitione: igitur Deus ex rebus creatis demonstrari non potest.

R. Non est inter Deum, et res creatas proportio in genere entis, est tamen proportio in genere *connexionis*, quae inter quemvis effectum, et causam datur; res namque creatae, cum contingentes sint, egent ente necessario, a quo producantur: quare recte ab illarum existentia ad hujus existentiam conclusio ducitur. Deinde correlatum vel *formaliter*, quatenus tale est, vel *entitive*, prout in se hoc ens est, sumi potest (conf. ont. §. 137. seqq.): si primo modo consideretur, jam utrumque simul intelligitur; unde alterum ex altero demonstrari nec potest, nec debet: quod si autem secundo modo spectetur, potest utique concipi sine eo, ad quod refertur. Jam cum primum rem creatam considero, ut est in se, abstracto ab illius connexionem cum sua causa, de qua nondum cogito: tum ejus naturam examinando deprehendo eam contingenter existere, atque inde ulterius ratiocinando colligo, necesse esse, ut ens necessarium, a quo omne ens contingens in existendo pendet, existat. Ante igitur quam sciam Deum existere, nondum scio Deum, et res creatas correlata esse: sed id primum facta ex rebus creatis demonstratione mihi innotescit.

3.) Ex falso nequit inferri verum: igitur neque ex ente contingente ens necessarium; sicut enim falsum rationem veri non continet, ita ens contingens non continet rationem entis necessarii. Quid, quod ex effectu contingenti tantum colligitur causa possibilis; igitur etiam effectu contingente ad causam absolute contingentem argumentatio valebit.

R. Ratio dispar est: in quibus argumentatione legitima antecedens continet rationem, cur consequens verum sit, atque istud ex illis velut ex sua causa, et a priori profluit; contra ex ente contingente, utpote effectu, a posteriori demonstramus existentiam entis

necessarii; unde necesse non est, ut ens contingens rationem necessarii contineat, sed potius inverse hujus proprietatis isthaec competit. Ulterius, cum ratio, et rationatum principium et principatum, causa, et effectus mutuo connexa sint; semper ex unius existentia rite alterius existentia concluditur, licet non eodem modo, una nimirum vice a priori; altera a posteriori: sed verum, et falsum nunquam mutuo connectuntur. Deinde ex effectu generatim colligitur causa ipsi proportionata; jam vero effectui possibilis, quae talis, causa quoque possibilis sufficit; nam aliud per se non requiritur, quam ut causa tum existat, quando effectus ad existentiam pervenire debet. At causa contingens in existendo nimirum, in agendo quippe contingentem admittimus, non habet proportionem cum effectu contingente, si quidpiam ex nihilo producendum sit; cum effectu ex nihilo vim infinitam postulet: sunt autem entia mundana, de quibus hic sermo est, cujus generis, ut ex nihilo efficienda fuerint; aliud est, cum agitur de illis in hoc mundo effectis, in quibus citra ullam creationem, aut annihilationem substantiae jam existentes aut componuntur, aut separantur, quod causa contingens quoque praestare potest.

4.) Potest existere ens necessarium sine contingente: igitur etiam ens contingens sine necessario; sicut enim repugnat, ut rationatum sine ratione sufficiente existat, ita quoque repugnat, ut extet ratio sufficiens sine ratio nato; quare si haec repugnantia non obest in priori casu, nec obstat in posteriore. Et hoc porro ita confirmari potest: existentia entis contingens non videtur necessario connexa cum existentia entis necessarii; secus enim ens contingens necessario existeret, sicut ipsum ens necessarium; ac proinde simul contingens foret, et simul non.

R. Ens necessarium sine contingente existere potest, quia, cum a nullo pendeat, sibi ad existendum plene sufficit: at ens contingens in existendo essentialiter pendet ab ente necessario. Neque vero obest, quod ratio sufficiens sine rationato existere nequeat. Nam ens necessarium non ex essentia sua, sed ex libero arbitrio ens contingens producit, ac proinde pro eo solum tempore, quod libere vult, ejus ratio sufficiens est: contra ens contingens ex essentia, et natura sua entis necessarii rationatum est; unde absolute repugnat, ut umquam sine hoc existat. Atque ex his colligi potest, qualis connexio inter ens contingens, et necessarium detur; nimirum non *absoluta* quaedam, et *antecedens*, quae efficiat, ut quoties existit ens necessarium, etiam ens contingens existat; sed *consequens*, et *hypothetica*; nam ex hypothesi, quod ens contingens existat aut existere debeat, omnino necesse est, ut ens necessarium existat, quemadmodum generatim ex hypothesi existentiae effectus existentia causae necessaria est, perspicuum autem est connexionem id genus necessariam contingentiae entis contingentis non obesse.

5.) Objectiones, quas a progressu in infinitum petunt, alias solutae

sunt (cosm. §. 18. sch. 1.) ; nunc solum de necessitate vaga (ont. §. 57.) pauca dicenda restant: quoniam et in hanc latebram se atheorum quidam coniciunt. Ajunt posse entia contingentia hujus mundi existere absque omni ente determinato, et absolute necessario, si modo causa quaeprimi indeterminata sumpta semper existisse ponatur. At hypothesis haec, ut in se obscurissima est, ita omni fundamento caret, neque aliquod adversarii subsidium praebet: haec enim necessitas foret tantum consequens hypothesis, quod aliquid ens contingens existat, ac proinde ea causa rursus ab alio ente vaga necessitate ad existendum determinari deberet. Pone ad existentiam entis contingentis a vaga necessitate requiri, x, y, z, dico, haec x, y, z, nec simul, nec singulatiim, nec disjuncte sumta absolute necessario existunt, sed quae hic cumque est necessitas, sequitur ex hypothesis, quod ens contingens a existat: si igitur, ut fieri potest, ens contingens a non existat, nulla erit in x, y, z, ad existendum necessitas. Nulla itaque necessitas vaga in serie causarum contingentium ostendi potest, nisi jam ante ponatur ens contingens existere; a quo autem istuc existentiam accipiet? A quo illud alterum ad existendum determinabitur? Nonne ab ente absolute necessario? Accipe exemplum a necessitate vaga calam, si scriptio contingenter existat.

CAPUT III.

De Existentia Dei Physice demonstrata.

CONFIRMATIO MONDI AUCTOREM SUMME SAPIENTEM ARGUIT.

XIV. *Conformatio totius universi auctorem quemdam summa intelligentia, ac sapientia praeditum perspicue testatur.* Universum hoc ita conformatum est, ut sit in illo elegantissimus diversissimarum corporum ordo, nexus ac proportio: motus aequabilis statis legibus temperatus, et per multa jam saecula continuatus; accuratissima omnium entium ad fines aliquos particulares, horumque omnium ad universalem aliquem consensio. Atqui haec nisi a summa quadam intelligentia, et sapientia, quae omnia corpora, eorumque intimam naturam perscipiat, ac in futura saecula se porrigat, constitui non poterant: igitur conformatio totius universi auctorem quemdam summa intelligentia, ac sapientia praeditum perspicue testatur. Schol. Est certe res haec tantae perspicuitatis, ut insanire putandi sint, qui cum auctore impii opuscoli contra nituntur (*La metaphys. des aveugles*). Quid enim? Nonne ex effectu causam existere colligimus? Cur non igitur etiam effectus artificiosus ac sollers causam arte, ac sollertia pollentem testetur? Qui vero ornatum, elegantiamque mundi perspicere cupit, is imprimis vastissima coeli spatia, ac innumera sidera: tum animalium, plantarumque conformationem: praecipue autem sui corporis minimarumque in eo

partium fabricationem accuratius contempletur, invenit sane, unde ad sapientiam Conditoris et admirandam, et adorandam excitetur (*Opt. 99.*) *Dum cometae, verba sunt Newtoni, moventur in orbitis valde eccentricis undique et quoquo modo versum in omnes partes coeli, utique nullo modo fieri potuit, ut eisdem fatis tribuendum sit, quod planetae in orbibus concentricis motu consimili ferantur omnes. Tam miram universitatem in planetarum systemate necessario fatendum est intelligentia, et consilio fuisse effectam.* Sed nemo Cicerone hoc in argumento faucior, quod toto secundo de Deorum natura libro pertractat. Ad di, ut cum Cleitthem inducit observantem (*l. 5.*) *aequalitatem motus, conversionem coeli, solis, lunae, siderumque omnium distinctionem, varietatem, pulcritudinem, ordinem, quarum rerum aspectus ipse satis indicaret, non esse ea fortuita. Ut si quis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut forum venerit, cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit, ea sine causa fieri iudicare: sed esse aliquem intelligat, qui praesit, et cui pareatur: nullo magis in tantis motionibus, tantisque vicissitudinibus iam multorum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa, et finita vetustas mentita sit, statuatur, necesse est, ab aliqua mente tantos naturae motus gubernari.* Et rursus (*C. 40.*) *Haec omnis descriptio siderum, atque hic tantus coeli ornatus ex corporibus huc, et illuc casu et temere concursantibus potuisse effici cuiquam sano videri potest? Aut vero alia quaedam natura mentis, et rationis expert haec efficere potuit, quae non modo, ut fierent, ratione egerunt; sed intelligi, qualis sint, sine summa ratione non possunt.* Eleganter hoc argumentum persecutus est Hookius (*Rel. nat. et rev. princ. p. s. 1. arg. 5.*), quamvis et innumeri alii sint, qui existentiam Dei ex particularium rerum consideratione demonstrarunt; longus eorum catalogus praefigitur Astrotheologiae Derhami germanicae ab Alberto Fabricio Hamburgi editae anno 1732. Memorantur ibidem Carolus Derelincurtius, qui ex foetus humani formatione, nutritione etc. id praestitit. Christophorus Sturmus in oculo *obscurata*; Andreas Schmidius in *dure Obscura*; Georg. Albertus Hambergerus in *Deo ex inspectione cordis investigato*; Christianus Donatus *ex manu humana*; Wilhelmus Fueringus *ex loquela hominis*; Gerardus Mejerus *ex pluvia*; Philippus Leutwein *ex nive*; Henricus van Seelen *ex tonitru*. His adde Penelonium, Neuwentitium, Reaumurium, Rayum *de exist. Dei demonstr. per creat.*; Balletium *l'existence de Dieu démontrée par les merveilles de la nature*; Vincentium Mongia *dissertatione contro i materialisti, ed altri increduli*. Praetermitti quamplurimos alios, qui ex insectis, et vegetabilibus sapientissimi Conditoris existentiam comprobantur.

QUI DEUS EST.

XV. *Auctor ille totius universi summa intelligentia, et sapien-*

tia praeditus Deus est. Auctor ille totius universi summa intelligentia, et sapientia praeditus est ens a tota rerum effectuarum universitate diversum; sed ens a tota rerum effectuarum universitate diversum, infectum, ac proinde necessarium sit, oportet: quare, cum ens necessarium Deus sit (§. 5.); perspicuum est auctorem illum totius universi summa intelligentia, et sapientia praeditum Deum esse.

Coroll. Recte igitur ex conformatione mundi, quatenus ea sine summa quadam sapientia conseruari non potuit, supremum Numen existere demonstramus.

Schol. Desinant igitur aliquando oggannire profani homines, expiisusque pridem Epicureorum hypotheses recogere; quot enim viros postulant, quae perspicue repugnant. Ponunt primum existere ab aeterno, ac necessario atomos numero infinitas, figura, et mole differentes, deinde naturae necessitate eas moveri, neque in lineis solum parallelis, sed etiam declinare paululum absque ulla ratione sufficiente; porro in se inerrare, et cohaerescere; tum infinitas per totam aeternitatem consociationes effectas fuisse; postea quamvis factam ob perpetuam atomorum agitationem brevi post tempore rursus dissolutam; tandem hanc praesentem tot saeculorum lapsu perstitisse. Haec certe omnia manifeste cum ratione pugnant, ut copiose demonstratum est (cosmol. §. 20. sch. seq.); unum tamen adiungam, quo palam fiat, ipsos etiam datis hisce postulatis actum agere.

MUNDUS FORTUITO NEC ORIRI, NEC CONSERVARI POTEST.

XVI. Datis etiam Epicureorum postulatis mundus hic aspectabilis ex fortuita atomorum concursione nec oriri, nec tanto tempore conservari potuit. Ad hoc, ut mundus hic aspectabilis et oriretur, et tanto saeculorum intervallo conservaretur, necessariae erant generales quaedam motuum leges praeter illam, qua motus in confictu mutatur, quibus nimirum motus particularum accessus, et recessus, cohaesio, generatio, nutritio animalium, ac plantarum, corporum coelestium motus regerentur; atqui posita fortuita atomorum concursione id genus leges nullae existerent; neque enim leges constantes aut in fortuita concursione contineri, aut ex illa enasci, aut ab atomis intelligentia orbatis constitui possunt; igitur fieri omnino nequit, ut datis etiam iis Epicureorum postulatis mundus hic aspectabilis ex fortuita atomorum concursione aut oriatur, aut tanto tempore conservetur. vide Chyneyum (*Princ. phil. rel. nat. et res. c. 3.*)

Schol. Profecto, quae casu, et fortuito eveniunt, numquam eadem ratione contingunt: quo igitur fato efficitur, ut iam casus certus, statasque leges constanter sequatur? Si casu, et fortuna ortus est mundus, etiam casu, et fortuna administraretur, necesse est, quod qui asserperit, nae ille physicis in disciplinis parum exultus, quin et conscientiam prodidisse censendus est. Porro refutata Epicureorum insaniam non necesse esse arbitror, ut Anaximandriam, Stoicam, Stratonicamque stultitiam nominatim refellam; quae

enim Strato de vi generice singulis materiae particulis insita somniavit, conveniunt cum vi motrice, quam Epicurus post Democritum singulis atomis tribuit. Natura genitrix per totam materiae molem diffusa, et sensu, ac ratione destituta, ad certum tamen finem omnia efficiens, qualem aliqui ex Zenonis sententia male intellecta exculperunt, in deliramentis habenda est (cosm. §. 26. sch. 2.). Anaximandri denique formae, et qualitates, vel nihil sunt, ac proinde ad mundi conformationem nihil conferant; vel si sunt aliquid, ex nihilo prodeunt absque causa efficiente, quod pugnat cum primo veterum principio *ex nihilo nihil.*

CAPUT IV.

De Existentia Dei Moraliter demonstrata.

EXISTAT SENSUS COMMUNIS DE EXISTENTIA DEI.

XVII. Exstat communis naturae sensus de existentia Dei. Exstat unanimis cum philosophorum, et sapientium, omni aetate celeberrimorum; tum nationum tam veterum, quam recentiorum de Dei existentia consensus, eaque non aliunde, quam ex naturali animi propensione proficiscitur; atqui propensio ista cum communis naturae sensus est (§. 169. log.); igitur de existentia Dei communis naturae sensus exstat.

CONSENSIO SAPIENTIUM.

Schol. 1. Ut a sapientibus, ac philosophis ordiar; agnoverunt Deum aliquem, supremumque mundi opificem, ac gubernatorem Trismegistus, vel quicumque ille est auctor vetustissimus, cuius haec sunt verba (*In Pimandro. c. 3.*): *Gloria omnium Deus, divinum, divina natura, principium universorum.* Thales Milesius, qui ita teste Laertio (*Vit. phil. l. 1. segm. 35.*): *antiquissimum eorum omnium, quae sunt, esse Deum, pulcherrimum enim ab eo mundum esse constructum.* Anaxagoras, quem Plato docuisse scribit (*In Phedon.*): *Deum esse mentem componentem, et disponentem omnia;* atque hanc mentem ipsius opinione, unum esse illud in tota rerum universitate, quod simplex sit, purumque, omnis concretionis nescium, ex Aristotele (*De anim. l. 2. c. 2.*); infinitam, quae per se ipsam moveatur, auctorem omnium, ex Tullio (*D. l. 1. c. 11.*) discimus. Socrates (*In Phaed.*), cuius haec fuit sententia: *Deum in se ipso omnibus creatis rebus, et ut sint, et ut bene eis sit, largitum esse.* Plato, qui interprete Arcinoo Deum aeternum, immutabilem, incorporeum, simplicem, eoque materia aeternam in ordinem redactam esse contendebat. Aristoteles, qui, ut Laertius narrat (*De vit. phil. l. 5. segm. 32.*): *Deum sicut Plato, incorporealem definit, ejusque providentiam ad coelestia usque pertinere: ipsum vero immutabilem esse.* Illius porro in academia, hujus in peripato sententia perpe-

to obtinuit. Sed neque in portica multum diversa tradita fuerunt; certe Zeno Stoicus cum magna suorum parte, ac praecipue cum Posidonio pronuntiavit, unum esse Deum (*Laert. lib. 7. segm. 135.*), et mentem, et fatum, et Jovem, et variis eum appellari nominibus, ac ab eo mundum fuisse procreatum. Chrypsippus alter illius familiae princeps quam facunde ex mundi conformatione Deum esse apud Tullium demonstravit, omnes novimur (*De nat. D. l. 2. c. 6.*). Venio ad philosophos Italicos; Pythagoram docuisse suos Deum existere; omniaque per se inspicere, ac regere Jamblichum; Parmenidem unum omnium rerum principium, quod Deus sit, tradidisse Aristoteles testatur (*Vit. Pyth. c. 30. n. 174. Phys. l. 2. c. 2. 31.*); Zeno Eleates hoc eodem testante non modo Deum confessus est, sed et unum esse longiore oratione, quam infra integram adducam, demonstravit. Neque vero Leucippus, Democritus, et Epicurus cum suis, quamvis doctrinam maxime impliam foverent, prorsus Deos suffere ausi sunt. De philosophis deinde ecclesiasticis, junioribus Platoniciis, aliisque, qui ab eo inde tempore floruerunt, dubium esse nullum potest. Longum horum agmen claudat Cicero Cottae nomine Balbum ita alloquens (*De nat. D. l. 2. c. 2.*): *Ego vero eas (religiones) defendam semper semperque defendi; nec me ea ex opinione, quam a majoribus accepi, de cultu Deorum immortalium, ullius unquam oratio, aut docti, aut indocti movebit.*

CONSENSIO NATIONUM VETUSTISSIMARUM.

Transcramus ad nationes integras, et primum quidem vetustissimas, Ut de Hebraeis taceam, occurrunt primum Chaldaei, quos Eusebius scribit Deum agnovisse, qui sit rerum omnium principium (*Praep. evang. l. 4. c. 5.*); tum Persae, et Arabes, Aegyptii, Indi, Getae, Galli, Germani, Graeci, Romani, quibus omnibus varios fuisse Deos, eosque colendi ritus, qui de his rebus scripserunt, testantur. Generationi nullam fuisse nationem olim cognitam omni Dei cognitione destitutam jampridem Plutarchus contenderat (*Contra Coloten. Epicur. p. 125.*): *Si terras obeas, inquit ille confidenter, invenire possis urbes muris, litteris, regibus, domibus, opibus, numismate carentes; urbem vero templis, Diisque destitutam, quae precibus, jurejurando, oraculis non utatur; non honorum causa sacrificet, non mala sacris avertere nitatur, nemo unquam vidit. Nec aliter Tullius sensit: Ut porro firmissimum hoc offerri videtur, cur Deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit innans, cujus mentem non induerit Deorum opinio. Multi de iis parva sentiunt: id enim vitiosio more efficit solet: omnes tamen esse vint, et naturam divinam arbitruntur. Nec vero id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutus opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est (*Qq. tusc. l. 1. c. 13.*). His accedant te-*

stes non minus fide digni Plato (*De leg. l. 10.*), Aristoteles (*Ad Nicom. l. 10. c. 11.*), Diodorus Siculus (*Hist. l. 12.*), Seneca (*Ep. 117.*), Sextus Empiricus (*Adv. Mathe. l. 8.*), Artemidorus (*L. 1. c. 9.*), Elianus (*Var. hist. l. 2. c. 13.*), Maximus Tryrius (*Disser. 1.*), Dion Prusaensis (*Orat. 4. 5.*) cum aliis innumeris,

CONSENSIO NATIONUM RECENTIORUM.

Quid jam dicam de populis maxime barbaris nuper ab Europaeis detectis? habent et illi saltem confusam quamdam supremi rerum Conditoris ideam, si paucissimos, planeque stupidos, ac in silvis pecundum more degentes demamus, de quibus id nondum liquido constat. Pertinent huc Tartari, et Samoedae ad oceanum glaciam sitti; Islandi, Graelandi, Americani septentrionales, Mississippienses, Canadenses, Mexicani, Peroviani, Brasili, Chilenses, Huttenottii, Caffari, incolae insularum Madagascaris, Sumatrae, Bornei, Javae, Moluccarum, Philippinarum, ceterique ad orientem positi; pertinent omnes ii, quos supra de immortalitate animae agens (psych. rat. §. 240. sch.) laudavi. Praeterea Interioris Asiae populos, velut Indos ultra, citraque Gangem, Chineses, Cochineses, Tunchinenses, Japonese, de quibus nullum alioquin dubium esse potest. De his videri possunt *Historae des voyages. Rochefort's histoire morale des Antilles. Relation des Caraibes du Sr. de la Borde. Joan. Dos Santos hist. de l'Ethiop. orient. P. T. Chard. voyage de Stam. Du Hault description de la Chine. Bartoli hist. Asiat. Maffei. Hist. Ind. Henricus Ellis de tentamine freti Hudsonis. Historia novi orbis D. Benzo. P. Gillet Journal du voyage dans la Goyane. Andreas Kolbi descript. cap. bon. spet.* aliquae vulgo notissimae peregrinantium relationes, ac epistolae a Divini Verbi praedicatoribus ad nos missae.

CONSENSIO HAEC FUNDATUR IN SENSU NATURAE COMMUNI.

Jam vero consensionem hanc ex ipsa natura rationali nobis indita propensione, et non aliunde oriri patet ex characteribus in logica (§. 171. sch.) adductis, qui omnes omnino huc applicari possunt. Nam primum, an magis diffusa, et universalis esse potest? tanta certo est, quanta in re ulla; et ne unus quidem dissentiat, nunquam obtinebitur; dantur enim monstra animorum, ut corporum. Nihil sane superest, quam ut cum Tullio exclamemus (*De div. l. 1. c. 39.*): *Si ratio mecum facit, si evenit, si populi, si nationes, si graeci, si barbari, si majores etiam nostri, si denique hoc semper ita putatum est; si summi philosophi, si poetae, si sapientissimi viri, qui respublicas constituerunt, qui urbes condiderunt: an dum bestiae loquantur, expectamus, hominum consentiente auctoritate contenti non sumus? Deinde opinionis hujus ita universe per totum orbem diffusa nullum initium, nulla origo, nullum tempus, quo ea non viguisset, ostendi potest: ut adeo tam antiqua sit, ac genus humanum, et natura hominum rationalis. Cum igitur aliud omnibus commune principium non extet, necesse est, ut hanc opinionem*

In natura rationali fundari putemus; nisi quis velit eam a primo homine, quoniam in infinitum transire absurdum est, traditione in posterum transmissam fuisse, quod horum omnium sit, certissimum erit. Nomen aliquod existere. Ego tamen opinor et homines ipsos ad hoc iudicium ferendum natura sua propensos, et propensionem hanc traditione auctam, et confirmatam fuisse. Quae jam porro doctrinae constantia? sustinuit ea tot saeculorum aetate: quo scientiae magis excoltae sunt, eo magis inter homines invaluit; quo quis in litterarum studio majores progressiones fecit, eo acrius eam defendit. Quis umquam fallaciarum, fabularum; praedictorum tantam vidit constantiam, tantam firmitatem? praecclare Tullius: (*De nat. D. l. 2. c. 2.*) *Quod nisi cognitum, comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum saeculis, aetatibusque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus ceteras opiniones fictas, atque vanos diuturnitate extabuisse. Quin enim hippocentaurum fuisse, aut chimaeram putari? quereve abhis tam excois inveniri potest, quae illi, quae quondam credebantur, apud inferos portenta extimescat? opinionum enim commenta delet dies; naturae iudicia confirmat.* His denique accedit argumentum longe efficacissimum, conscientia honesti, et recti, et contra inonesti, ac delicti, ex quarum altera jucundissimum mentis solatium, suavissima quies, praemiique spes promanat; ex altera dolor, tristitia, perturbatio, anxietas, poenaeque timor, quo fit, ut illi quoque, qui se in atheis externae profitentur, mortem vehementer timeant, ac ingruente forte calamitate Deum inclament, quod jam olim Platoni observatum est. Profundissime nimirum haec opinio cuius a natura insculpta est, ut exui penitus nequeat; expulsa aliquoties redit identidem invito etiam animo, et tacite actiones nostras moderatur. Atque haec certe ejus sunt modi, ut animam a praedictis, distortisque affectionibus vacuum ad agnoscendam amplectendamque veritatem non permoveere non possint; sed tamen, qui cum Epicureo illo apud Tullium suave religionis jugum ab humeris remove, supremamque scelorum vindicem a medio tollere cuperent, rationulcas nescio quas tandem corradunt, ut, si qua possent ratione, tantam lucem obscurant; his jam satisfaciemus.

SATISFIT DUBIIS.

Schol. 2. Ajunt v.) non adeo, ut jactatur universalem esse de Numini existentia opinionem; fuisse omni aetate complures atheos tam negativos, quam positivos: ad hoc pertinere philosophos non paucos, qui contrarium publice professi sint, atque non modo inter paganos, veteres, ac recentiores praecipue Sineses, quorum litteratos Deum negare Baylius, ex illo Marchio d' Argens refert; sed et inter Christianos quorum historiam Parkers (*De Deo disp. 1.*) Buddens (*De atheism. et sup. c. 1.*), et Reimannus (*Hist. atheis.*),

collegerunt. In illis complures integras nationes numerant. Thoes, iniquum in extrema Thraciae parte siti a Porphyrio (*De abstiñ. ab anim. l. 2.*) ex Theophrasto athei dicuntur; Phlegyes Jovem non curare, atheosque esse Homerus (*Sch. ad Iliad. n. 302.*) testatur; Atlantes in Ethiopia, Galliaci item, seu Lusitani a Sirahone (*Rer. geogr. l. 17. p. 823. et h. 3. pag. 164.*), Galli a Cicerone (*Orat. pro Fontejo*); Arabes a S. Nilo (*Narat.*) in atheis habentur. Similiter ex recentioribus populis Canarienses a Colombo (*Navig. c. 2.*); incolae insularum quorundam meridionalium a Jacobo le Maire (*De script. nav. 3. Mart.*), insulae prope litus Guineae novae a D. Sekoutten (*Diar. p. 17.*); insulae Ydro, seu Jeso prope Japoniam a Mathejo (*Epist. l. 4. Apr. 28. 1565.*), Cuba, et Hispaniolae a D. de Laet (*Descr. Ind. occ. l. 1. c. 10.*); insularum Marianarum a P. le Gobien (*Hist. des Isl. Marian.*); Antillarum a D. Arnaud (*Quatr. de nonc. da peché phil.*); Brasili a Leri, et Richier (*Hist. nav. in Bras. c. 16.*); Cannadenses Hurones, Souriquosii, Armouchicosii a Gabriele Sagard (*Hist. du Canad.*); tandem Caffri, et Huttentotti a Thevenotio.

Primum generatim: si qui aperte a communi opinione dissonerunt, paucissimi, et comparate ad reliquum genus humanum, quasi nulli fuerunt, lique potissimum flagitiosissimi, qui non tam crediderunt, quam optarunt nullum Deum esse: jam vero a paucis gentibus argumentum ducei nequit opinionem omnium aliorum consensione confirmatam in naturali propensione non fundari: quemadmodum ex nonnullis caecis arguere non possumus, visum homini non natura, sed casu convenire. *Paucitas ipsa, ait praecclare Grotius (De ver. rel. chr. l. 1.), et quod statim intellectis argumentis rejecta est universim eorum opinio, ostendit non provenire hoc ex usu rectae rationis, quae hominibus communis est, sed ut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nescire atram esse contendebat; aut ex mente corrupta, sicut vitato palato res non ut sunt, ita sapient, praesertim cum historiae, et alia scripta doceant, quo quisque fuit prior, eo diligentius ab ipso custoditam de Deo notitiam: atque adeo a pravo ingenio eorum maxime, quorum interest, ne quis sit Deus, id est, humanarum actionum iudex venire hanc a tam recepta antiqui opinioni dissonationem, vel inde apparet, quod, quidquid illi ponunt, vel generum successionem absque ullo primordio, sive atomorum concursu, sive aliud quidvis, id non minores, si non majores habere difficultates, neque eo, quod receptum est, magis esse credibile, cuius ad rem mediocriter attendenti satis apparet.* Quid quod ii ipsi conscientiae stimulis agitati contrarium animi sensum factis demonstrarunt Epicureorum exemplo, qui solliciti omnia Deorum sigilla venerati sunt (*Cic. de nat. Dei. l. 4. c. 31.*) neque vero etiam tot reapse, quod putantur, philosophi olim Deum sustulerunt; alii nimirum solum Deorum popularium turmam riserunt, atque eam ob causam quemadmodum

primi Christiani testibus Justino, Arnobio, Minutio, ab Ethnicis athei dicti sunt; alii in definienda natura divina turpissime aberrarunt, tribuentes Deo attributa, quae cum infinita perfectione non consistunt: at vero aliud est Dei existentiam negare, aliud de eius natura parum decenter sentire; dari istud potest ignorantiae illorum temporum; alii in philosophicis suis operibus raro, aut nunquam de Deo mentionem fecerunt; alii denique ea principia stabiliverunt, ex quibus, ipsis fortasse non advertentibus, prona esset ad hanc impletatem conclusio. Has ob rationes Clemens Alexandrinus Protagoram plane, et Evemerum ab atheismi suspitione absolvit. De Sinensibus supra modum dedita idola, et Pagodes colat, praeceptaque Xekiae, qui innumerabiles Deos induxit religiose observet; dum contra litterati et doctrina antiquissima, a Confucio postmodum confirmata, supremum coeli Dominum adorant. Ubi igitur illi athei? nisi forte Baylius eos intelligat, qui Epicureas voluptates sectantur, quales, ut in quavis provincia multi dantur, ita nec in regno Sinensi deerunt.

Quod ad integras nationes attinet, petuntur exempla ab iis, quae omnium maxime barbarae fuerint; an vero, si ita res se haberet, inde quidpiam colligi posset? *Ex gentibus illis tam effervatis, verba Porphyrii sunt, et inhumanis non oportet ab aequis iudiciis convictum ferri naturae humanae (De abstinct. c. 13.)*. Fieri utique potest, ut integra quaequam natio mores suos adeo depravet, lumenque rationis opprimat, ut peccatum more vitam solum sensitivam vivat, ac voluptatis sensuum suaviter efficientibus immersa intelligentiam suam nunquam supra se extollat; a qua quid, nisi progenies adhuc efforior, et stupidior expectanda est? anne autem stupiditas haec sano aliorum iudicio magis ad veritatem comprobendam valebit; jam autem nominatim testimonia de veteribus populis potissimum dubia sunt; actores enim, qui similia referant, utuntur iis loquendis modis, qui dubitationem notant, ut fertur. *fama, rumor est etc. Praeterea ista fere acciperent a viatoribus superstitioso plurimorum Deorum cultu implicatis, qui si quem populum sine fanis publicis, idolis, et stitac caeremoniis, quales exempli caussa Parthi erant, in aperto campo certis diebus Diis suis, teste Herodoto, litantes invenerunt, contum aetheismi reum egerunt. Porro quae singulatim obijciuntur, levissima sunt. Testimonium Porphyrii de Theobus nulla alterius scriptoribus auctoritate fuletur, quin vel ex eo certam fidem non meretur, quod finitimi ejusdem Thraclae populi Dei alicujus cognitione destituti haud fuerint; Phlegyes ob improbitatem forsasse, ex rapto enim videbant toti Iatriciniis addicti, ab Homero inter atheos relati sunt; Strabo minime scribit Atlantes atheos esse; verum putari solum, idque ea de causa, quod soli tum orienti, tum occidenti, velut sibi, agrisque suis noxio malicerent; cum*

autem a Calliacis, ait nullum Deum agnosci, videtur de publicis sacrificiis intelligendus, cum statim subjungat, Celtiberos ipsis a Septentrione aditos stata Diis suis sacra facere (*De bell. Gall. l. 8. c. 16.*); Ciceroni more fortasse oratorio loquenti Julius Caesar haec in re fide dignior opponi potest. S. Nilus denique alio loco eosdem Arabes stellam matutinam adorare, eique hostias offerre scribit. Transeamus ad recentiores; meveatorum, et navigationum narrationibus raro fides adhiberi potest; nam primum homines ii et ob linguarum ignorantiam, et permodicam ingenii culturam investigandis gentium moribus apti non erant; quin nec in interiora regnorum penetrantes ad litus fere maris condescerunt, quae tunc unice intenti: hujus generis sunt relationes adductae. D. le Laire, Schoutens, ac eorum, qui de insula Jeso scripserunt. Deinde poterat quoque haec opinatio oriri deinde, quod templa publica, et solemnes caeremonias illis in populis non deprederint, quod argumento non est ipsos Deum ignorasse; immo contrarium manifeste patet ex responsione barbari ejusdem Canadianensis (*Voy. ag. da Sr. Cham. plain. l. 3. ch. 5.*); hic enim rogatus, cur Deo sacra non faceret, reposuit: enivis relinqui, ut id intra animum suum praestet. Denique non est de nihilo suspicio; homines illos etiam de industria has quandoque fabulas suis relationibus inspersisse, ut rei novitate apud curiosos majorem libellorum suorum aestimationem concitarent; inde certe factum videtur, ut toties sibi mutuo adverserunt. Ita incolae insulae Cubae, et Hispaniolae Anglerius atheismi crimine liberat; P. le Gobien se cum ipse non consentit: dum enim Marianarum insularum incolae ignorantia Dei teneri ait, addit simul eos de immortalitate animae firmiter persuasos esse, poenasque et gaudia post mortem expectare. Caribae, qui Antillas incolunt, duo principia bonum, et malum credere, iisdem sacra facere Rochfortius (*Hist. mor. des Antill. c. 13. 14.*) refert. Brasili et Deum, quem Tupá vocant, agnoscent, et sacerdotes habent (*Mang. Reg. de Bras. Reg. c. 9.*); Canadenses, Hurones, reliquosque ejus provinciae populos Deo vota facere, muneraque offerre a Lafitavio (*Mours des Souvag. Americains.*) dicuntur. Denique Caistorum, ac Huttentottorum partem alteram mahometanismus addictos esse Andreas Kolbi (*Descr. cap. bon. spei. Contin. de peus. divers. c. 15.*) scribit. Ad extremum non inficior extare fortasse nationes adhuc prorsus ignotas; verum id non obest; nam ad has ab aliis nojis valet analogia, quemadmodum simili argumento colligimus, eos homines alimentis egere, felicitatis studio teneri, liberos suos diligere. Non igitur necesse est, ut ad unam omnes nationes singulatim enumeremus, quo communem de Dei existentia consensionem demonstramus, ut inscite Baylius contendit.

- 1.) Consensionis hujus licet maxime universalis originem ostendi posse putant: contendunt nimirum opinionem de Numinis existentia ortam fuisse vel astutia legislatorum, ac principum, vel ex metu,

vel ex ignorantia causarum naturalium, ex perversa prolium educatione. Dicamus quaedam de singulis.

2.) Legislatores, ut populos sibi subjectos in officio contineant, confixisse videntur Numen aliquod, quod hominum animos inspiciat, et occulta quoque scelera puniat: confirmant id exemplo celeberrimorum legislatorum, Amasis, et Moevis apud Aegyptios, qui a Deo Herma, Zoroastri apud Bactrianos, et Zanolixis apud Getas, qui a Dea Vesta: Zathraustis apud Arimaspos, qui a bono quodam genio: Radamanthi, et Minois apud Cretenses, qui a Iove Cretensi; Triptolemi apud Athenienses, qui a Cerere; Pythagorae, et Zalsuci apud Crotoniatis, qui a Minerva; Lycorgi apud Lacedaemones, qui ab Apolline; Romuli, qui a Deo Conso, Numae, qui a D. Egeria leges sibi traditas esse commenti sunt (*Dicte histor. et crit. ar. Critius. Leriath. c. 12.*). Vetus haec est argutatio, et jam olim a Critia philosopho simul, et triginta tyrannorum uno aliquo Atheniensibus proposita, ut habet Baylius; recentius ab Hobbesio recocta, ejus haec est impia vox: *Metus potentiarum invisibilium, sive fictae illae sint, sive ab historiis acceptae publice, religio est: si publice acceptae non sint, superstitio.*

R. Imprimis ex his factis aliud non colligitur, quam religionem esse accommodatissimum societatis humanae vinculum, pravarumque affectionum frenum; certe nullus ex enumeratis opinionem de Dei existentia excogitavit, aut prima religionis fundamenta jecit; sed eam jam extantem instituit illis legibus, sacrificiis, et externis ritibus in ordinem redegit. Est opinio haec. omnibus rebus publicis humanis antiquior, ipsaque ex parte effecit, ut homines in societates coirent. Deinde si legislatores hanc fabulam confinxissent, qui factum est, ut omnibus in toto orbe aequaliter in mentem veniret? ut eum aequali ubique successu propagaretur? sane religio a legislatoribus conficta gravissimum onus foret hominibus impositum. Putamusne tam molesto medio populos ad subjectionem compelli posse? nonne qui aliis quodpiam persuadere cupiant, praesertim si dolos meditentur, naturales ante eorum affectiones sollicitae explorant, iisque cognitis in rem suam utuntur? Istud sane egerunt legislatores illi, cum viderent plebem aliunde in superstitionem propensissimam, Deorum, quos ipsa ante venerabatur, auctoritate leges suas constabillire adlaborarunt. Denique cur haec imperantibus fraus a sapientioribus aliquo quales in subditis etiam persaepe reperiuntur, detecta nunquam fuit? apposite Lactantius (*De ira Dei. c. 10.*): *quod si fallendi nostri, atque adeo totius generis humani causa commenti sunt religionem, — quae tanta felicitas mentiendi, ut non tantummodo indoctos, sed Platonem quoque, ac Socratem fallerent, et Pythagoram, Zenonem, Aristotelem, maximarum sectarum principes deluderent?*

2.) Metum ajunt saepe efficere, ut homines sibi fingant, quae nusquam sunt: inde fortasse factum est, ut homines, cum incertam rerum

humanarum conditionem, calamitates publicas, devastationes urbium, incendia, lueem, aliaque similia timerent, sibi Numen aliquod summum, potentissimum, ac simul in genus humanum benignissimum confingerent, cui pro avertendis hisce malis sacra facerent. Fuit haec vetustissimi poetae opinio, qui ita coecinit: *Primum in orbe Deos fecit timor, ardua caelo fulmina cum caderent; recantata a Lucretio (De nat. rer. l. 6. v. 40. etc.), subindeque a Spinoza (Praef. ad tract. theol. polit.) exornata.*

R. Ea istud facilitate negatur, qua assertitur, neque a posse ad esse valet conclusio, in quod vitium hic adversarius perpetuo labuntur. Quamquam nec potuit tam universalis opinio ex vano duntaxat metu oriri; non enim aliqui solum ex vili, et rudi plebecula, sed viri etiam sapientissimi, ac illi, qui ceteroquin eaducas hujus mundi res, ac peritura bona magno animo contemserunt, eam amplexi sunt, et ita amplexi sunt, ut maluerint omnibus vitae commodis expoliari, quam ab ea decedere. At demum hanc sententiam timori ortum debere, quaero, an id omnibus prorsus, an solum aliquibus acciderit? si primum: ea vera est, nam, cum metus omnibus communi in ipsa natura omnibus communis fundari debeat, etiam iudicium istud ex sensu naturae communi proficiscitur. Si alterum: quomodo pauci meticulosi alii magna animi fortitudine praeditis inane fabulam persuadere poterunt? quomodo commentum hac ratione natum per totum orbem diffundit, et constantissime ab omnibus teneri potuit? et si hoc: rursus quaeremus, quo tempore, in qua natione, in qua provincia id primum evenerit?

3.) Homines, inquit, natura propensi sunt ad investigandas eventuum naturalium causas, dumque eas non reperiunt, facile ignotam quampiam, ac sensibus non percipiendam comminiscuntur. Hinc cum homines terrae motus, tonitrua, fulmina, eclipses solis, et lunae, aliaque terrifica aeris phaenomena observarent, nec tamen naturales horum causas deprehenderent, confixerunt ens quoddam potentissimum, quod mortales ob neglectum sui cultum hinc poenis affigeret, atque ideo preces, ac sacrificia ad placandam illius iram instituerunt.

R. Valet hoc primum, quod supra diximus: tum si homines per causarum investigationem ad supremi Numinis agnitionem pervenerunt, inceserunt via recta, ac cum ratione maxime congrua: idem enim est, seu quis ex contemplatione elegantissimae totius universi conformationis, seu ex terrificis aeris phaenomenis, seu ex ipsa causarum indagatione Auctorem supremum agnoscat. Ceterum opinionem hanc commentum ex sola ignorantia causarum naturalium enatum non esse velinde patet, quod etiam rerum physicarum peritissimi eandem tueantur. Verissimum potius est illud Verulamii effatum (*De anim. scien. l. 1. p. 10.*): *philosophia obiter libata a Deo abducit, penitus hausta reducit ad eundem.*

4.) In educationis, et infantiae praecipuis habendam esse opinionem de Dei existentia quidam contendunt.

R. Nullus prorūs praecedendi character adest, sed contraria potius omnia obtinent. Praejudicia in multis nationibus, minus in toto orbe eadem nunquam inveniuntur; diuturnitate temporis non majus robur accipiunt, a sapientioribus persaepe agnoscuntur, et agnita corriguntur. Deinde quomodo omnes totius mundi parentes in hoc convenerunt, cum ceteroquin ratio educandi proles in diversis nationibus omnino diversissima sit? unde item ipsi parentes Dei ideam hauserunt? Certe, qui hoc recurrit, in scopulum sibi maxime infestum impingit; cogitur enim redire ad primum parentem, qui vel a natura sua rationali, vel a Deo ipso hanc cognitionem obtinuerit.

ABSQUE DEO NIHIL ESSET BONUM AUT MALUM -- NEC ULLA SOCIETAS --
HOMINUM PERSISTERE POSSET.

XVIII. Si nullus Deus existeret, nihil esset in actionibus humanis bonum, aut malum, honestum, aut inhonestum, justum, aut injustum. Omnis actuum humanorum vera bonitas, aut malitia, honestas, aut inhonestas, justitia, aut injustitia pendet ab eorumdem convenientia cum lege naturali, quod in philosophia morali demonstratur; sublato autem Deo, utpote legislatore, tollitur quoque lex ipsa, nullaque vitae regula praeter suam cujusvis libidinem relinquitur: igitur si nullus Deus existeret, nihil esset in actionibus humanis bonum, aut malum, honestum, aut inhonestum, justum, aut injustum. **Coroll.** Igitur si nullus reapse Deus existeret, omnes actiones forent aequaliter indifferentes, idemque in se esset parentem occidere, et eum ex latronum manibus eripere: quid magis cum ratione pugnat?

Schol. Nec juvat dicere, inesse in ipsis rebus ante omnem legem bonitatem aut malitiam, quam philosophi morales *fundamentalem* vocant; nam Deo non existente ipsum quoque hoc discrimen cessaret: ea quippe bonitas, aut malitia fundamentalis non consistit, nisi in interna, et essentiali vel convenientia, vel repugnantia rerum, et actionum cum fine hominis ultimo, qui infinitarum Dei perfectionum manifestatio, atque ipsis per cognitionem, et amorem possessio est, quique adeo in absurda hac hypothesi periret. Veritatem hujus enunciatii agnoverunt omnes ii, qui unquam atheismum vel aperte professi, vel ejus jure accusati fuerunt, ut Protagoras, Heraclitus, Hobbesius, Spinoza; eorum enim doctrina erat, jus omne in majore potentia; obligationem contra in imbecillitate sitam; vanum ac inane esse virtutis nomen; sedem perfidiae, clementiam crudelitatis nequaquam praecedere.

XIX. Absque Dei existentis opinione nulla hominum societas diu tranquilla persistere potest. In aperto esse nullam hominum societatem diu tranquillam persistere posse sine ea legum a principibus latarum auctoritate, ut subditi secundum rationem judicent se non solum publice, verum etiam privatim: non modo in foro, ut ajunt, externo, sed etiam in interno obstringi; atqui haec legum auctoritas

eum opinione de Numinis existentia ita connectitur, ut ea sublata et ipsa tollatur: ergo absque Dei existentis opinione nulla hominum societas diu tranquilla persistere potest. Sapienter Plutarchus (*Contra Colot. Epicur. p. 112.*): *facilius urbem conditi sine solo posse puto, quam opinione de Diis penitus sublata civitatem coire, aut constare.*

Coroll. Respublica igitur atheorum, quam Baylius (*Pens. div. sur la Com. §. 161. suiv.*) edificavit, ad *adversus* a referri debet.

Schol. 1. Ut nempe sublato Deo, ad de ejus existentia opinione lex naturae, internamque actuum humanorum discrimen tolleretur (§. praec.): ita haec in hypothesi omnis legum civilium auctoritas in sola cogendi potestate, in virium magnitudine, non in jure ullo consisteret: omnis enim legum ab imperantibus latarum efficacia ultimo in ea naturae lege fundatur, qua jubemur eorum voluntati parere, quare quamprimum haec suferunt, et illae corrumpunt. Norunt id ipsi Principes, idque se nosse tum praecipue comonstrant, cum a testibus in causis judiciariis; a militibus recens conscriptis; ab iis, quos munis publicis orant; ab omnibus denique, cum thronum conscendunt, jusjurandum postulanti, cui, quae, istud usui foret in absurda Baylii hypothesi? Certe ex iis, quae supra objecta fuerunt, manifeste colligitur, legislatorum sapientissimos in cultu divino primum status publici fundamentum situm esse semper putasse: Audi Tullium (*De leg. 1. 2. c. 7.*): *Sit igitur jam hoc a principio persuasum civibus, dominos esse omnium rerum, ac moderatores Deos; eoque, quae gerantur, eorum geriditione, ac numine, eodemque optime de genere hominum mereri: et qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat, religiones, intuent, piorumque et impiorum habere rationem. His enim imbutae mentes haud sane abhorrebunt ab utili, et vera sententia.* Sed jam Baylii argumentationibus respondendum.

RESPONDETUR BAYLIO.

Schol. 2. Athei, ait, eadem, qua alii, ratione pollent (*Ibid. §. 178.*): ejus igitur adminiculo possunt internum rerum discrimen agnosceret; justum ab injusto discernere, virtutem exercere, submissioque ac obedientiam principibus, mutuae charitatis officia civihibere, his autem positis; quis eorum rempublicam consensu aliquam se negat?

R. 1. Demus haec ita esse; anne etiam ad sectandam vel ideo eam se obligatione adstrictos censebit? minime certe metu potenton exercebunt, nec flagitios abstinerebit. is efficax esse potest, tioris coerciti; sed quae vis, quae postea sanae justae, ac injustae, cum integra societate perversa est, eodem tempore permanere possunt in iis atheis, qui cum aliis in quibus ad omnem honestatem agunt, aut qui, cum a ter

stituti essent, ad impietatem postea deflectunt; at in atheorum republica, in iis, qui ab ipsa infantia hac peste infecti sunt, in vulgo altoquin ad omnem licentiam projecto non possunt. Perversis autem honesti, ac inhonesti notationibus necessarium consecrarium est, ut omne jus in potentia, obligatio in imbecillitate constituatur: quo admissio necesse est, ut quaecumque hominum societas brevissimum intra tempus corrumpat. Unversim itaque Baylius in eo errat, quod ea, quae sunt, aut fieri possunt ab atheis inter illos, qui supremum Numen colunt, versantibus, ac atheismum potius affectantibus, transferat ad integram solumum atheorum collectionem; illi siquidem aliis adhuc motivis impulsu actiones suas ad principia a se constituta non conformant, quae tamen motiva in altero casu prorsus deessent, ut mox ostendam.

2.) Etiam in atheorum animis laudis (§§. 177.) gloriaeque appetitionem inesse contendit, eaque ipsos satis efficaciter ad mutua charitatis officia, ad praestandam magistratus obedientiam impelli posse putat.

R. Hoc motivorum genus satis efficax esse ad sectandam virtutem per sese arduam, ad cohibendas hominum cupiditates, quibus in sua commoda ferri solent, vehementer nego; et si sit etiam comparate ad unum, vel alterum, apud vulgus certe, quod maximam republicae partem constituit, nullam vim obtinebit. Quid quod ipse hic gloriae appetitus non tam ad virtutem, quam ad conquirendas quaedam cumque ratione divitias, ad comparandam potentiam ipsos extimularit? nam sic fere res constitutae sunt, ut quo quis ditior, aut potentior est, eo magis ab imperita plebe adoretur. Potentia nimirum, et opes aptissima sunt explendarum cupiditatum subsidia, tumque vel maxime, quando rectae virtutum vitiorumque ideae ex animis exulant. Deinde anne actus, ad quem sola gloriae, honorisque cupido hominem impellit, virtutis nomine dignus? an non potius turpis simulationis, foedae hypoocrisis nomen merebitur? praecleara enim vero in civis charitas, in magistratus observantia, quae tum exhibetur, cum inde honor speratur, sublata hac spe non exhibetur. Illud vero, quod ex Virtute adjungit, quam paerile est, fore, ut gloriae cupidus occulta quoque flagitia evitet timore ductus, ne ipse vel somnians, vel vehementer aegritudinis aestu haereptis eadem manifestet.

¶ Innes, inquit, vulgo non vivunt secundum cognitiones suas (§§. 178.) et principia theoretica: idque multorum, ac praecipue stricta exemplo declarat, qui licet omnia facta ineluctabili contrarunt. Expe. elegantissima tacet morum praecepta suppediffirmissime credis, quoque docet, multos, qui coelum, ac infernum inde concludit: postulo minus frequentissime scelera admittere, virtutis abstinere, et ut nequeat contra atheni, etsi nihil creditur, a virtutis cultum, ita nulla est in religione vis ad promovendum R. raro quidem homines suas cogitationes ad eum imminuendum. Innes et principia philosophica

in actionibus suis sequuntur, cum ea veritatibus in sensu naturae communi fundatis opponuntur; natura quippe difficillime exitor, et sensus ille etiam invidis identidem redit; quod certum veritatis indicium est (§. 171. sch. char. 4. log.). Atque istud Stoici contigit, illis nimirum, qui vere libertatem sustulerunt, quales tamen admodum pauci fuerunt (Psych. §. 125. sch.). Ad illa quoque principia, quae cum pravis affectionibus pugnant, homines saepe actiones suas non conformant; suavitatem enim praesentis voluptatis electi contra rationis dictamen agunt, cumque meliora videant, probeantque, deteriora sequuntur. Vide, quae in logica (§. 231. sch. 2. n. 2.) de discrimine veritatum theoreticarum, et practicarum dicta sunt. Inde mirum non est, homines religioni addictos non tamen semper secundum eius principia agere, ac voluptatibus irretitos, contento coelo ac inferno peccare, ad mirandum maxime, et stupendum foret, si atheus, qui a suis principii ad sectandas corporis voluptates, ad opes et honores per fas, et nefas quaerendos incitatur, qui nihil a corporis interitum superesse arbitratur, ab illis in actionibus suis quotidianis deflecteret. Nonne homines potissimum affectionibus suis, et aliorum exemplis se regi sinunt? quid igitur cum atheo in sui similibus grege constituto fiet? non sequetur theoretica, quibus imbutus est, principia? at illa frenum quibusvis cupiditatibus laxandum, conquirenda bona terrena, amplectendas turpissimas voluptates; vitam peccandum, quas ab hominibus vix differre statuunt, more agendam docet: retinebit alioquin vix differre statuunt, more agendam docet: retinebit alioquin exemplis? quin potius ab iis ad omne flagitiorum genus impelletur. Sed retorqueamus telum. Si appetitiones humanae tantae sunt efficacitatis, si voluptates praesentes tam vehementer animum alliciunt, ut eos quoque saepe abripiant, qui gravissimas aeternasque poenas timeant, quale dominium in atheorum animis omnium futurorum spe, aut metu vacuis exercerebunt? Denique quid ad virtutem promovendam religionem inter, ac atheismum intersit, expendamus; illa tota est in commendanda virtutis pulchritudine, in depingenda vitii foeditate, in proponendis gravissimis incitamentis, quae tum a summa Dei colendi dignitate, tum a tranquillitate, et cruciati conscientiae, tum a praemis, ac poenis post mortem expectandis petuntur; et nulla sit in ea vis ad promovendum virtutis exercitium? Jam dudum Tacitus de vetustis Germanis scriptum reliquit, eos prae reliquis nationibus in bello animosiores fuisse, quod immortalitatem animae crederint. Quid jam contra atheismum? nonne ideas honesti, ac inhonesti pervertit? sublata immortalitatis spe eundem hominum, ac jumentorum interitum esse docet? Justum occulorum quoque scelorum vindicem e medio tollit: omne virtutis praemium in bonis praesentibus constituit, et reliqua, quae tute facile erues (*De immort. anim. c. 2. pag. 33.*). Anne vero doctrina istaec ex natura sua latissimum omnibus flagitiis portam non aperit? Desinat igitur Cardanus atheorum virtutes in coelum tollere, quod sine commodi spe, sine mercedis in-

tuitu exerceantur: nulla potest athei esse virtus, nulla honestas, si quid boni praestiterit, id aliis quibusdam motivis, quae virtutem haud constituunt, tribuendum erit.

1.) Demum ad exempla provocat (§. 174.), adducitque tum veterum, tum recentiorum temporum atheos, Diagoram, Theodorum, Epicurum, Lucilium Vanini, Spinozam, quorum vitae probitatem, comitatem in omnes, obedientiam erga principes multis dilaudat. In de porro concludit elucere ex his exemplis atheismi doctrinam in mores nequaquam influere.

XX. Responsum jam alias occupavimus (Psych. §. 263, sch. 1. n. 6.). Vera nimiram ista esse possunt de atheis, qui in hominum religioni addictiorum societate vivunt, hi enim multis aliis motivis ad externam, et simulatam morum honestatem impelli possunt: persistentibus quippe in aliis sanis de virtute, ac vitio notionibus timentis vilipendi, ac hodium haberi; cupiunt item ad munera publica promoveri, quae spe certo se frustrandos sciunt, si ad doctrinam mores suos componerent; nec denique etiam interior conscientiae vox prorsus contiolescit. At in commentitia atheorum republica haec, et similia motiva penitus tollerentur; in nullo enim forent rectae de honestate, ac inhonestate radice, impia doctrina teneris jam animis instillata firmissimas radices figeret, tamque alte imprimeretur, ut tandem totum rationale naturam perverteret, intermitteret conscientiae proditae stimulos plane hebetaret. His accederent prava aliorum, etiam quorum major in animos est auctoritas, exempla; distortae affectiones, immoderata ditiensecendi, et dominandi libido, et quae ejus modi sunt, naturae corruptae monstra. Neque a sectarum capitibus ad sequaces argumentum valere ibidem quoque loculenter ostendi; respuit enim hi, quibus illi aguntur, motiva, nec jam amplius doctrinae famam conciliare student, quam ipsius principes avidissime appetebant (*De vit. beat. c. 12.*), *Non ab Epicuro impulsit, ait Seneca de Epicureis, luxuriantur; sed vitis dedit luxuriam suam in philosophiae sinu abscondunt, et eo concurrunt, ubi audiunt laudari voluptatem.* Quamquam nec ea prohibitas, quam Baylius tantopere extollit, in eorum moribus eluxit (*Extrait. de la vie de Vanini.*); certe Lucilium Vanini vitam omnibus sceleribus inquinatam duxisse, atque nihil minus, quam fortem animum in accipiendi mortis sententia exhibuisse Gramondus scribit.

DEUS EXISTIT.

XX. *Deus existit.* Imprimis enim de hac Dei existentia sensus naturae communis extat (§. 17.); deinde in contraria hypothesis nec quidpiam in rebus humanis bonum, aut malum, honestum, aut inhonestum, justum, aut injustum foret (§. 8.), nec ulla respublica, aut hominum societas diu tranquilla consistere posset (§. praec.). atqui sensus naturae communis non fallit (§. 171. log.), et duo reliqua tam eum ratione, quam cum ideis, secundum quas et philosophari, et actiones nostras moderari debemus, pugnant; igitur Deus existit.

Coroll. Potest itaque et moralibus argumentis existentia Dei invicte demonstrari.

Schol. Diversis proinde modis eadem veritas manifesta fit; quare nullam omnino excusationem adferre possunt, qui aut rationes has perpendere negligunt, aut perpensis non intellectu modo, sed et tota voluntate non assentiantur. Perspecto argumentorum pondere quae, si non absolutum certitudinem, ut quidem omnes sanae mentis opinantur, summam saltem, quae cogitari potest, probabilitatem conficiunt, nonnulli ad hominem ita arguunt: si Deus existat, ut tamen illum inficeris, debituque et cultum subtrahas, gravissimam certe poenam expectandum habes; si Deus non existat, ut tamen falso persuasus eum velut existentem colas, nihil unquam inde detrimenti capies: at Deum existere saltem verissimum est; vide itaque quam in gravissimo hoc negotio partem amplectendam ratio suadeat. Profecto mirari satis nequeo, qui fiat ut qui in aliis rebus quavis certitudine contenti sunt, huic veritati adeo perspicuae victas dare manus abnuant; cum tamen ea ejusmodi sit, ut si non certa esset, certam esse summe optandum foret, Quid enim an non multo optabilius est sub suavi potentissimi, simulque optimi gubernatoris regimine vitam agere, quam durissimo foret fatalis cujusdam necessitatis, fortunae, aut casus subijci? Perperam sane contendunt nonnulli, nihil cogitationem de Numinis existentia ad solidam animi tranquillitatem conferre (*De la Mettrie l'homme machine p. 62.*); in utraque hypothesis parem animi quietem adfuturam. Quae enim vero animi quies cum nulla naturali beatitudinis desiderio explendi spes affilget (*Pensées philos.*); cum morbis, inopia, aliisque gravissimis calamitatibus sine praemii expectatione conflictandum est; cum bona praesentia quantumvis accumulata cupiditates nostras non satiant, sed irritant; cum tristes rerum vicissitudines casu, et fortuito evidentes perpetuo metuentidae sunt; cum demum omnia vitae hujus commoda abque melioris fiducia deserenda sciuntur? Contraria omnia ita experiantur qui in suavi providentiae benignissimi Numinis sinu conquiescunt.

SECTIO II.

DE ATTRIBUTIS DEI

QUID, ET QUOTUPLEX DEI ATTRIBUTUM?

XXI. *Attributa Dei sunt omnes eae proprietates, quae Deo conveniunt, quaeque ex necessitate ad existendum, utpote ejus essentia metaphysica (§. 5.), promanant.* Horum alia dico *negativa*, quae cum negatione alicujus imperfectionis concipiunt, sive per quae a Deo imperfectionem removemus; alia *positiva*, quae sine ulla negantia cogitantur, aut per quae Deo perfectionem quampiam tribuimus. *Schol. 1.* In se quidem, et revera omnia Dei attributa positiva sunt; quae enim ex positiva, eaque illimitata essentia proficiunt, non